

Fransız Devrimi

Alm.: Französische Revolution - Ar.: al-laura al-faransiya - Fra.: Révolution Française - İng.: French revolution - İsp.: Revolución Francesa. Rus: Francuszkaja revoljucija - Çince: faguo dageming 法國大革命

Marksizm'in FD ile ilişkisi en az dört boyutuyla ele alınabilir. 1. MARX ve Marksist *devrim kuramlarının* da başvurdukları, bir sorun ifadesi olarak 1789 Devrimi'nde ortaya konan *devrim anlayışı*; 2. MARX ve ENGELS'in FD üzerine yürüttükleri tarihsel çalışmaları; 3. FD'nin 19. ve 20. yüzyıl Marksist söyleminin *semboller ve metaforlar dünyasındaki* yeri; 4. MARX veya Marksist konumlardan yararlanan uzmanlaşmış bir FD tarih yazımının gelişimi.

1. Devrim kavramı, geçmişin geri dönüşüyle (revolutio, revolvere) olan kökensel bağından kopup Aydınlanma Dönemi'nde reformlar yoluyla elde edilecek toplumsal ilerleme fikriyle ilişkilendirildikten sonra, anlayış, Mayıs 1789'dan sonraki yoğun olaylar zinciri ile birlikte bir beklentiden somut politik ve kültürel değişimlere yönelik bir tanıma dönüşmüştür. Böylece, ilk kez tarihsel olarak somut bir devrim süreci, 19. ve 20. yüzyılların toplumsal kuramlarını güçlü bir şekilde etkileyen yeni bir genel anlayışı ortaya çıkarır. Özellikle önemli olan ise, katılımcıların umut, onaylama, reddetme ve daha sonra hatırlama arasındaki duygusal

çağrışımının, devrimi, iç içe köklü değişim süreçlerini düzenleyen acil bir dönüm noktası bilincinin ortasında bir tarafgirlik nesnesi haline getirmiş olmasıdır. Politik egemenliğin (halk egemenliği) meşruiyetinin temelleri ve bir hukuk düzeninin ahlaki olarak kanıtlanmış ve kurumsal olarak güvence altına alınmış olan (özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganıyla talep edilen) ilkeleri yeniden belirlenir. Burası, yürütme ve yasama, mülkiyet düzeni ve toplumsal ilişki biçimlerinin dönüşümünün yanı sıra, devrim ve karşı-devrim gibi ikili bir şema üreten (hızla uluslararasılaşan) bir çatışma dinamiğinin de başlangıç noktasıydı. Böylece devrim kavramına, yeni düzenin oluşturulmasında uzlaşma ve şiddete (terör) yönelik soru da eklenir. FD, katılımcıları tarafından bile bir toplumsal durumdan başka bir toplumsal duruma, bir sınıfın egemenliğinden başka bir sınıfın egemenliğine zorunlu ve bu nedenle kaçınılmaz geçiş olarak yorumlanmıştı (Barnave 1792). Jakobenler ve 1793'ün sonbaharındaki halk hareketi arasındaki güven krizinden ve artan oranda Robespierre'in Thermidor Yılı II'de düşüşünden (Temmuz 1794) bu yana FD'ne yönelik bu tasavvur netliğini kaybeder. Şu hususlar sıkıntılı bulunur ve o zamandan beri her seferinde tartışmaların odağında yer alır: bir yandan toplumsal özgürleşme ve halk egemenliği ile diğer yandan bunların hayata geçirilmesine yönelik politik zorlama araçları arasındaki gerilim, aynı şekilde (hem ilk

devrim aşamanın liberalleri hem de daha sonra Jakobenler tarafından savunulan) devrimin, kendisini tarihsel olarak mümkün ve gerekli olarak nesneleştiren bir ‘devrimci bloğun’ zaferine ya da yenilgisine indirgenmesi ve toplumsal çıkarların ve politik eklemlenmelerin somut çeşitliliği.

Her ne kadar 1795/96’nın Babuvizmi, yöneten politik güçlerin paralelinde marjinal kalsa da, ilk kez bu çelişkilerden ikinci bir “sosyal devrim” talebiyle bir sonuç çıkarır, devrimin sürekliliğini o denli şiddetli sorgular ki, arkasında farklı devrimlerin ve bunlarda etkili olan güçlerin bir tipolojisinin ilk adımları ortaya çıkar. Böylece, farklı biçimlerde birkaç kez yinelenen bir bölünmeyi derinleşir. Bir tarafta, yurttaşın (burjuvaların, hiziplerin, karşı devrimin) tüm egoizmine karşı kendini savunmaya çalıştığı ve bu amaçla politik olanın özerkliğini temellendirdiği, ortak iyiye doğru (ahlaki bir yüke sahip) bir yönelimin ütopyik ufku içerisinde aşırı seferberliğin tarihsel kısa bir anı olarak devrime yapılan Robespierreci vurgu yer alır (Robespierre ile ilgili olarak bkz Labica 1994). Diğer tarafta devrimin farklı grupların, sınıfların veya zümrelerin kendi çıkarlarını savunmak uğruna verdikleri mücadele olarak yorumlanması yer alır.

Böylece, genç MARX’ın 1840’ların başında FD’nin devrim anlayışının hangi ön başarılarından

yararlanabildiğine ve bu anlayışın hiçbir şekilde açık ve çelişkisiz olmadığına en kısa haliyle değinilmiş olundu. Söz konusu anlayış Restorasyon dönemi ve Temmuz monarşisinin başlamakta olan devrimci tarih yazımı, Alman felsefesi ve anayasa hukukunun FD ile çatışması ve neo-Babouvist ve Saint-Simonist öğretilerin tarihsel olarak temellendirmeleri sayesinde sadece aktarılmakla kalmadı, aynı zamanda sorunsallaştırıldı.

2. MARX, FD’ine büyük hayranlık duyuyordu, bu özellikle erken dönem yazılarında görülmektedir. Bu hayranlığı, Alman Vormärz’inin [Mart Devrimi] ilerleme yanlısı tüm entelektüel çevreleri tarafından da paylaşıyordu. Marx’ın çağdaş devrimci tarih yazımını ve anı edebiyatını kapsamlı bir şekilde okuduğu, örneğin Bad Kreuznach’ta kaldığı döneme ait not defterlerinden de anlaşılmaktadır (Temmuz - Ekim 1843, MEGA IV.2, 9-119). MARX, anayasal monarşiyle olan olumlu bir ilişkinin tıkanıklığı aşılması amacıyla, HEGEL’in hukuk felsefesi eleştirisinde kendisine merkezi görünen devlet ve burjuva toplumu arasındaki ilişkinin bir örneği olarak, 1792-95 Jakoben Konvansiyonu’nun tarihini yazmayı amaçlıyordu. MARX için bu bağlamda birbiriyle bağlantılı iki unsur özellikle önemliydi - devlet-politik ve sivil-toplumsal alanların uzun vadeli ayrımının son anı olarak FD ve bununla elde edilen, toplumsal çıkarların doğrudan karşı karşıya durduğu

toplumun şeffaflığı: “*Politik sınıfları sosyal sınıflara dönüştüren tarihin ilerlemedir [...]. Politik sınıfların burjuva sınıfına asıl dönüşümü mutlak monarşide gerçekleşti. Bürokrasi, devlet içindeki farklı devletlere karşı birlik fikrini geçerli kıldı. Bununla beraber, mutlak hükümet erkinin bürokrasisinin yanında bile sınıfların toplumsal farklılığı, politik bir farklılık, mutlak hükümet iktidarının bürokrasisi dahilinde ve yanında yer alan politik bir farklılık olarak kaldı. Politik sınıfların toplumsal sınıflara dönüşümünü ilk olarak FD tamamladı ve burjuva toplumundaki sınıf farklılıklarını sadece toplumsal farklılıklar haline getirdi [...]. Politik yaşam ile burjuva toplumunun ayrılması böylece tamamlanmış oldu.*” (MEW 1, 283)

Bunun sonucu olarak, FD dünya tarihinde kilit bir konuma sahip olup Alman gelişimi için de yol göstericidir. Ancak devrim aynı zamanda, politik olanın özerkliği konusunda mümkün olan en büyük yanılğı anıdır. Fakat MARX’ı ilgilendiren sadece bu yanılğının aydınlatılması değildir; öyle görünüyor ki ona göre, ancak bu yanılğının aşılması salt politik devrimden toplumsal devrime gerekli geçişin yapılmasını mümkün kılar. FD bu nedenle onun için sadece siyasi alanın belirli toplumsal çıkarları serbest bıraktığı tarihsel bir an değil, aynı zamanda Jakobenzimin “kahramanca yanılmasının” (KOSSOK 1986) harekete geçirdiği en büyük enerji ve siyasi sonucun da anıdır. “*Politik anlayış, tam da politikanın sınırları dahilinde düşündüğü için politik bir anlayıştır. Ne*

kadar keskinse, ne kadar canlıysa, toplumsal zaafı kavramaktan da o kadar acizdir. Politik anlayışın klasik dönemi FD’dir. FD’nin kahramanları, devlet ilkesinde toplumsal eksikliklerin kaynağını görmekten çok uzakta olup, daha ziyade politik kötülüklerin kaynağını toplumsal eksikliklerde görmekteydiler. Örneğin ROBESPIERRE büyük yoksulluk ve büyük zenginlikte sadece saf demokrasinin bir engelini görür. [...] Siyasetin ilkesi istençtir. Politik anlayış ne kadar [...] tamamlanmışsa, istencin her şeye kadir olduğuna o kadar fazla inanır, istencin doğal ve tinsel sınırlarına karşı o kadar kör olur, bu nedenle toplumsal zaafın kaynağını keşfetmekte o kadar aciz kalır.” (MEW 1, 402) Ancak, belirli bir sınıf “kendisinde ve kitlede bir coşku anı uyandırmadan” özgürlüğe kavuşmayı başaramayacaktır, çünkü “özel bir sınıf kendisi için sadece toplumun genel hakları adına genel egemenlik iddiasında bulunabilir” (388). Ve MARX bunun için çeşitli koşullar öne sürer: farklı sınıfların kümelenmesi (sadece burjuvazinin kararlılığını değil, aynı zamanda “Fransız soyluları ve Fransız din adamlarının olumsuz genel önemi” de bunun bir parçasıdır), söylemlerin “dramatik” (Fransa için) ve “epik” (Almanya’da) ayrımıyla keskinleşmesi ve ancak uzun zaman dilimlerinde tarihsel olarak değiştirilebilecek zihniyetlerin temelini atılması (a.g.e.).

FD ile olan tinsel tartışması birçok açıdan MARX'inkine zıt olan genç ENGELS, ilk başlarda Jakobenlerin egemenliğine yönelik oldukça eleştirel bir tutum sergiler. Engels'in yolu, Yıl II'deki Jakoben terörünü, 1830'lu yılların başından 40'lı yıllara kadar düşünce özgürlüğünü ve aklı kısıtlama olarak eleştirmekten, yaşamının son döneminde FD hakkında olağanüstü olumlu ifadelerle uzanırken, MARX'ın, Almanya'nın telafi edeceğini düşündüğü devrim beklentisinden doğan başlangıçtaki coşkusu, daha sonra Paris Komünü ve Fransız işçi hareketi üzerine yürütülen tartışmalarla soğumaya uğrar. MARX ve ENGELS'in eserlerinde yer alan FD ile ilgili dağılmış ifadeler gruplandırılmak istendiğinde, dört evreden söz edilebilir.

2.1. Birinci Evre (1843-1845-46):

Erken dönem yazılarındaki FD tasviri, Sol Hegelcilik dahilindeki ve onunla olan tartışmaların yanı sıra MARX ve ENGELS arasında gelecekteki iş birliğini temellendirecek olan teorik yakınlaşmanın da etkisi altındadır. Marx bunu yaparken elbette, 1830'lu yılların ikinci yarısında BUCHEZ ve ROUX'un 40 ciltlik *Histoire parlementaire de la Révolution française* (1834-40) adlı çalışmasını, CABETS'in devrim tarihi (1839) ve LAPONNERAYE ve CARREL tarafından yayınlanan ROBESPIERRES'in yazılarının edisyonu (1840) ile yeni bir yükseliş yaşayan FD hakkındaki oldukça kapsamlı literatürü dayanak almıştır.

Marx'ın Restorasyon döneminin liberal tarihçilerine (CONSTANT, MIGNET, GUIZOT, THIERS) yönelik okumalarının izleri, onun devrime dair yorumunun birçok ön kabulünde bulunabilir: toplumsal olanın politik olan karşısındaki üstünlüğü; burjuva modernizminin belirtisi olarak (Rousseau'cu eşitlikçilik ideali karşısında) bireysellik; Aristokrasi ile burjuvazi arasındaki giderek yoğunlaşan ve evrenselleştirici genel Avrupa gelişiminin bir parçası olan yeni bir toplumsal gelişme düzeyine doğru ilerleyen sınıf mücadelesinin bir tezahürü olarak FD (bkz. Furet 1984; 1986). Fakat 1793 olaylarını olumlu bir şekilde değerlendiriyor olması, MARX'ın liberallere olan mesafesini gösterdiği gibi, kendisi için bu dönemin en önemli sorusunu, yani devlet/politika ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi ifade etme tarzını da göstermektedir.

MARX ilk başta 18. yüzyıl sonlarının Jakoben dili çerçevesi içinde kalmış ve devrimin çelişkilerini buradan hareketle kavramaya çalışmıştır (bkz. Guilhaumou 1989). Ancak bunu, devrim kavramını evrensel bir tarih anlayışına dahil eden liberal yorum geleneğiyle ilişkilendirmiştir. Jakobenizmin *gerekli* bir 'siyasi yanılısma' (bkz. DI, MEW 3, 39) olarak tarihselleştirilmesi, MARX ve ENGELS'in FD'nin tarihinde devrimin doğrudan gerçekleştiklerinin ufkunun ötesinde yer alan ve yine de onun seyriyle iç içe geçmiş bir çizgi aramaları sayesinde mümkün olmuştur: "1789'da *Cercle Social*'da başlayan, yörüngesinin

ortasında *Leclerc* ve *Roux*'nun başlıca temsilcileri olduğu ve nihayet *Babeuf*'ün komplosuyla bir an için yenik düşen” tarihe göndermede bulunan bir tarih olarak aşırı solun tarihi (HF, MEW 2,126). Sıklıkla alıntılanan bu bölüm, ilk başlarda FD'nin daha sonraki devrimci hareketlerle ilişkisini tinsel bir geleneksel çizgi anlamında belirler. 1789'dan itibaren verilen mücadeleler, kent ve kırsaldaki komünalist hareketlerin eşitlikçiliğinden, BABEUF'un “*yeni bir dünya durumu fikrini [...] tutarlı bir şekilde işleyen*” (126) erken dönem komünist özlemlerine uzanan entelektüel bir yayın oluşmasını sağlamıştı. MARX ve ENGELS burada FD'nin devrimci demokrasi deneyimleri içerisindeki komünist hareketin kökleriyle ilgileniyorlardı. ENGELS daha sonra, sadece MABLY, MORELLY, BABEUF, SAINT-SIMON ve FOURIER'in teorik yapılarını kavrayarak ve böylece tam da Jakobenizm çağındaki sol muhalefetin pratik siyasi deneyimi ile ‘yeni dünya durumu fikrinin’ doğuşu arasındaki bağlantıyı bir kenara bırakarak, sistematik bir niyetle “ütopyadan bilime geçiş” olarak kavradığı “Marksizm” için farklı bir türev temellendirir (bkz. MARKOV 1965).

2.2. İkinci Evre: 48 Devrimi yılları MARX ve ENGELS'in dönemin tanıkları ve siyasi gazeteciler olarak, gözlerinin önündeki devrim ile FD arasında bir karşılaştırma

anlamında sıklıkla idealize ettikleri ve metaforlaştırdıkları ikinci bir metin kompleksinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. Onlara göre Alman devrimi, 1640-48 yılları arasında İngiltere’de ve 18. yüzyılın sonunda Fransa’da yaşanan ‘büyük belirleyici savaşlar’ ile aynı çizgidedir; 1789 devrimi ise feodalleşmeye son vermede, tarım sorununu çözmede ve burjuvazinin davranışlarında tutarlılık modeli olarak ele alınır. 1793 terörünün “burjuvazinin düşmanlarıyla, mülkiyetçilikle, feodalizmle, küçük burjuvayla baş etmenin kaba tarzı” (MEW 6, 107) olarak tanımlanıyor olması, buna karşın devrimci şiddetin daha önce aynı şekilde vurgulanan anakronik ve burjuva karşıtı özelliklerinin arka planda kalması bu düşünce akışının bir parçasıdır. Kuramsal açıdan dikkate değer olan, FD imgesinin “proletarya diktatörlüğü” anlayışının şekillendirilmesi üzerindeki etkisidir. Burada şu iki kaynak devreye girer: Yıl II'nin devrimci diktatörlüğünde politik enerjilerin merkezileştirilmesi öne çıkarılır, fakat aynı zamanda 1848'in *sociétés populaires* deneyimiyle doğrudan bir ilişkiyi ifade eden Paris seksiyonlarının ve köylü komünal meclislerinin dinç doğrudan demokrasilerindeki ‘altyapıya’ işaret edilir.

MARX ve ENGELS, 1848/49 devriminin kendi beklentileri doğrultusunda gerçekleşme olasılığından emin olmamakla beraber, yaşanmakta olan “toplumsal devrim”

ile öngördükleri “yeni dünya durumu” arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışırlar. Daha önce ortaya çıkan “sürekli devrim” fikri (MEW 2, 130), iç politika alanında, radikal-demokratik bir devrimin, özel mülkiyetin ortadan kaldırılacağı, devlet aygıtının kısmen yeniden inşa edileceği, kısmen lağvedileceği bir topluma dönüşecek şekilde büyümesi ve dış politika alanında, Batı’da kademe olarak tamamen farklı proleter-sosyalist devrim ile Doğu’da anti-feodal ve anti-mutlakiyetçi devrimin eşzamanlılığı ile ilgiliydi. Bununla birlikte FD özellikle iki alanda tartışılır: İlk mesele, komünist bir perspektifin özellikle FD’de güçlenen köylülüğün eşitlikçi özlemleriyle olan ilişkisiydi. *Zirkular gegen Kriege* [Savaşlara Karşı Genelge] (MEW 4, 7ff) başlığını taşıyan 1846 tarihli küçük bir metinde bir kavramsallaştırma zaten belirginleşmişti; bu metinde - liberal politik ekonomiden farklı olarak - küçük mülkiyet, kapitalist birikim ve bu birikimi takip edecek olan komünizme geçiş için bir engel olarak görülmez. MARX 1850’lerin sonunda ve 1870’lerde bu konuya geri döner.

48 Devrimi’nde FD’ne başvurulmasının bir başka boyutunu da Fransa’da soldaki neo-Jakoben rakiplerle karşı karşıya gelinmesi oluşturuyordu - bu polemik 1793’ün öncüllerine eleştirel bir göndermede bulunmadan edemiyordu: Haziran 1848 yenilgisiyle sarsılan MARX, “‘vatanseverlik’ duygularının ve söylemlerinin” sona erdiğini görür (MEW 5, 450); politikanın artık anlık toplumsal karşıtlıklar konusunda

Jakoben bir tarzda aldatmadığını belirtir (136). Bu, Fransa’ya adeta kendiliğinden devrimin modeli ve merkezi rolünü atfeden ve “her iki sınıfın da belli çıkarlarının, yaşam koşullarının vatansever ve ulusal bir şekilde üzerini örtükleri coşkuyu” pazarlayan devrimci şövenizmin reddiyle birleşir (450). Neo-Jakobenizme yönelik 19. yüzyılın ortalarındaki eleştiriye, 1793 Jakobenizminin çelişkilerine yapılan daha güçlü bir vurgu eşlik etmiş ve diktatörlük ile demokrasi arasındaki ilişki, 1871 Paris Komünü etrafında yürütülen tartışmalara atıfta bulunacak şekilde vurgulanmıştır. Buna karşılık, FD’nin 1850’den sonraki Alman devrimi için bir model olarak görülmesi giderek arka plada kalır - Alman devrim döngüsünün 1848/49 Fransız devrim döngüsüyle eşzamanlı hale gelmesi artık bu transferin daha az acil görünmesine neden olur.

FD’ne yönelik daha mesafeli gözlemi Haziran 1848’den itibaren MARX için giderek güncel devrime yönelik beklentilerini azalttığı bir biçim alır. Bu durum, kuşkusuz Louis NAPOLYON’un darbesinin de etkisiyle, tarihsel referansların (içerisinde FD’nin mücadelelerinin verildiği ‘antik kostüm’ gibi) köklü toplumsal değişim süreçlerindeki rolünün daha derinlemesine ortaya konmasına yol açar. Yaklaşmakta olan “toplumsal devrimin” şiirini geçmişten değil gelecekte alması gerektiğine yönelik talep (MEW 8, 117), (daha sonraki Marksizmde de) tarihsel sembolizme

ve buna karşılık gelen yol gösterici kavramlara olan muazzam bağımlılık konusunda yanılan, ancak bilimsel akıl yürütme ile açık bir gelecek ufku arasındaki bağlantı iddiasına sıkı sıkıya bağlı kalan bir ayrımı yakalamaya çalışır. 48 Devrimi deneyimi, erken modern dönemin başından beri bütünlüklü olarak düşünülen bir burjuva kurtuluşu fikrinin belirginleşmesine ve bu sürecin hegemonik gücü olan burjuvazinin, yeni bir “toplumsal devrim” döngüsünde henüz ilkel bir şekilde oluşmuş olan proletaryayla yer değiştirmesine yol açmıştır. FD dört boyutlu bir alan kazanır: *ilk olarak*, burjuva özgürleşmesinin en radikal biçimi ve bu özgürleşmenin hala beklendiği ya da tamamlanmadığı ülkeler için bir model olarak - ki bu köklü değişim aynı zamanda gelecekteki her özgürleşme hareketi üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahip olacak koşullar da (merkezleşmenin yoğunlaşması; devletin rasyonelleşmesi; toplumsal farklılaşma süreçlerinin serbest bırakılması) yarattı; *ikinci olarak*, burjuvazinin zaferinin başarılı olabilmesi için kaba müdahalenin gerekliliğine bir örnek olarak; *üçüncü olarak*, burjuva devrimindeki halk hareketi biçimleriyle bağlantılı olan yeni dünya durumu fikrinin şekillendirilmesinde erken bir aşama olarak; *dördüncü olarak*, tarihsel hafızada baskın hale gelen, aynı zamanda rol model görevi gören ve mesafe gerektiren devrim tasavvuru olarak. Buradan süreklilik gösteren bir görev ortaya çıkar: Marksist hareketin oluşum tarihinde kültürel bir etken

olarak FR ile olan ilişkiyi somut gelişmelere uygun olarak tekrar tekrar tartışmak.

2.3. Üçüncü evre (1852-1869) - MARX açısından *Das Kapital* üzerine yapılan çalışmaların belirleyici olduğu bu dönemde, FD doğrudan atıfta bulunan nispeten az örneğe rastlanmaktadır. Bununla birlikte, modern kapitalizmin oluşumunun farklı yollarına yönelik soru, Marx’ın ekonomiye ilişkin çalışmasının içinde bir ana motif şeklinde ilerler, aynı şekilde mutlakiyetçiliğin ekonomik politikasının, ticari sermaye ve üretim sermayesi arasındaki bağlantının ve köylülüğün sermaye birikimindeki payının Ancien Regime’in sonundaki siyasi devrimin radikalliğiyle nasıl ilişki içerisinde olduğu sorunu da (G.P. Lefebvre 1990). MARX, kapitalist ekonomik gelişme kapsamındaki farklı yollar arasında ayrıma gider ve bunlar arasında tarım sorununun küçük mülk sahipleri lehine tutarlı bir çözümüne yol açanın daha büyük ekonomik dinamizm ve daha kapsamlı demokratik potansiyel vaat ettiğini düşünür. FD, tarımdaki geçiş sorununun sadece feodal yüklerin mümkün olduğunca radikal bir şekilde (ve ücretsiz olarak) ortadan kaldırılmasından oluşmadığını, aynı zamanda toprak bölüşümünün de belirleyici bir rol oynadığını göstermişti: “Parsel mülkiyetinin Fransız toprağında kök salması feodalizmi her türlü besin maddesinden mahrum bırakmıştır.” (MEW 8, 201) MARX, K III’de ticaret sermayesinin rolünü tartışırken ve Rus komünal geleneklerini ele alırken, yarı

feodal toprak rantiyesinin bile gücünü kıran “gerçek devrimci yol” ile küçük üreticilerin dışarıdan müdahale eden ticaret sermayesine tabi olduğu ‘uzlaşma yolunu’ karşılaştırır (MEW 25,347). Böylece LENİN’in kapitalizmin ideal koşullarına ilişkin tezlerinin taslağını çizmiş olur; buna göre “kırsal nüfus arasındaki en büyük eşitlik, özgür kapitalizmin çıkış noktası ve ön koşuludur” (LW 12, 353). Fakat MARX aynı zamanda, parsel çiftçilerinin ve daha büyük arazi sahiplerinin kalkınma potansiyelinin değerlendirilmesinde sadece alan ölçüsünün değil, aynı zamanda ekonomik davranış tipolojisinin ve teknolojik yenilik yapma istekliliğinin de esas alınması gerektiğini belirtir (MEW 25.8151).

FD buna ek olarak MARX’ın İspanyol devrim döngüsünü ve İrlanda sorununu ele aldığı gazetecilik çalışmalarının arka planında yer alıyordu. Burjuva-kapitalist ekonomik ve politik biçimlere geçişte ulusal deneyimlerin çoğalmasıyla, MARX kendisini, kendi devrim yorumunun ilk iki evresine hâkim olan İngiltere-Fransa-Almanya yorum üçgeninden aşama aşama kurtarıyor.

2.4 Dördüncü Evre (1870-1895). - Bonapartist rejimin kriziyle birlikte FD MARX ve ENGELS’in ilgi odağında yeniden doğrudan yer almaya başlar. Fransa-Prusya savaşı, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet’in kurulması ve 1871 Paris Komünü, hem devrimci geleneklere başvuru hem de milliyetçi duyguların seferber edilmesi olarak

ikili şekliyle neo-Jakobenizm sorununu, fakat aynı zamanda 1793/94 yılı politikasının alımlanmasında, Jakoben merkezîyetçiliğe yapılan vurgu ile Paris seksiyonlarının özyönetimi ile bağlantı arasındaki çelişkileri bir kez daha gündeme getirir. MARX, 1883’teki ölümüne kadar, burjuva özgürleşmesindeki öncü rolünün Fransa’yı gelecekteki toplumsal devrimin mekânı olmaya ne ölçüde hazırladığı sorunu da dâhil olmak üzere, Fransız devrim tarihinin çeşitli yönlerine eğilir. Daha önceki beklentilerin göreceli hale gelmesi, sosyo-ekonomik olgunluk düzeyleri ile demokrasi ya da isyan potansiyeli arasında aşırı mekanik bir bağ kurulmasına yol açar, fakat aynı zamanda Avrupa’daki bir sonraki devrimci kalkışma dalgasının ne yönde ilerleyeceği konusunda da çelişkili fikirlerin ortaya çıkmasına neden olur. MARX’ın 1873 civarında *K III* üzerinde çalışırken Rusya’daki köy komünlerinin rolüne duyduğu ilgi de bununla bağlantılıydı; bu ilgi onu, FD’inin Rus tarih yazımı (KOWALEWKİ; KARAJEW) tarafından alımlanması üzerinden, 1789 öncesi köylülüğün durumunda ve devrim sırasındaki tarım politikasında ortaya çıkan çelişiklere götürür. Böylece, burjuva devriminin radikalliği için nispeten özerk bir köylü hareketinin rolü ve toprağın özel mülkiyetinin feodal vergilerin zincirlerinden kurtulmasından hareketle 19. yüzyılın sonlarında köylü ve işçi hareketinin ittifakına geçiş olasılığı ön plana çıkar. Bizzat MARX’ın

kendisi, FD ile olan bu giderek artan ilişkisinde, FD ile ilgili çalışmalarının ilk iki aşamasındaki yazılarında çeşitli modernleşme varsayımlarında çok sayıda kararsızlık keşfetmiştir.

2.5 ENGELS de benzer bir şekilde geç dönem çalışmalarında, özellikle TOCQUEVILLE'den bu yana Fransız tarihinin tartışmalı olan şu konusuna yer vermiştir: merkezileşmenin rolü ve böylece devletin umut edilen isyan karşısındaki sıkıntılı tutumu (sınıf karşıtlığının bir ifadesi olarak 'ortadan kaldırma' veya giderek karmaşıklaşan süreçlerin kontrolü için devletin örgütleyici işlevinin korunması). ENGELS, MARX'ın *Sınıf Mücadeleleri*'nin [*Klassenkämpfe*] yeni baskısına yazdığı 1895 tarihli giriş yazısında işçi hareketinin devleti cepheden ele geçirmesi fikrine veda eder ve Jakobenzim ve teröre yönelik son derece eleştirel bir bakış açısıyla birlikte, sivil toplumda üstünlüğün ele geçirilmesine yönelik bir model olarak FD'deki halk hareketinin adem-i merkeziyetçi eğilimlerine başvurur (MEW 7, 511-27). 'Halk Toplulukları' anlamında doğrudan demokrasinin yaygınlaştırılması, sosyalist devlete giden yolda bir ara halka olarak açıkça merkeziyetçi bir diktatörlük perspektifinin önüne geçer.

Özetleyecek olursak, MARX ve ENGELS için FD, kendi dönemlerine ilişkin bir toplum ve devrim kuramı için merkezi bir tarihsel görüş

malzemedir - ilkin 'burjuva' devriminin 'toplumsal' bir devrim doğrultusunda genişletilmesi, daha sonra burjuvazinin egemenliğinin proleter bir devrim tarafından devralınması için. Olayların gelişiminin birkaç kez ciddi şekilde değişikliğe uğraması nedeniyle, sadece FD'ne yönelik bu yargı genel olarak dalgalanmakla kalmaz, aynı zamanda özellikle MARX, çağdaş uluslararası tarih yazımını yoğun bir şekilde alımlamak suretiyle sürekli Fransız devrim tarihinin yeni yönlerini keşfeder. Marx 1789 devriminin bütünlüklü bir resmini çizmekten oldukça uzaktı ve bu nedenle FD, onun otoritesine dayanan Marksizmler için çok farklı yönlerde bağlantı kurulmasına olanak verir.

3. Bir yandan en ileri tarih yazımı bilgisi ya da kendi kaynak çalışmalarının ve diğer yandan FD'ne yönelik güncel politik ilginin MARX'ta hala rastlanan bağlantısı, Alman işçi hareketinde, güncel politik ilgi yönünde hızla çözülür, böylece artık "her klasik devrim tipi" (KAUTSKY 1906, 8) tarihinde rastlanan çelişkiler, kesinlikler kuralı lehine arka plana atılır. Bu noktada FD, örneğin Eduard BERNSTEIN'in 'Revizyonizmiyle' ilgili tartışmalarda olduğu gibi, devrimci stratejilerin açıklanması için genellikle keyfi olarak kullanılabilen tarihsel imgeler malzemesi haline gelir. FD söylemi, en geç 1918'den itibaren - Wilhelm BLOS ve Heinrich CUNOW geleneğindeki bazı övgüye değer sosyal demokrat girişimlere rağmen - Alman Marksist

söylemi içerisinde büyük ölçüde marjinalleşir (bkz. MARKOV 1966; BERTHOLD 1976); muhafazakârların ve bazı liberallerin hâkim olduğu bir tarih yazımı ortamında, Marksist temelde bir devrim tarihine ilişkin akademik bir otorite için yer kalmaz. Bu durum ancak 1945'ten sonra, en azından Doğu Almanya'da değişir. Ancak, Nasyonal Sosyalizmin işlediği suçlar ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgi Almanya'nın anma politikasında merkezi bir konuma sahip olduğundan FD bu dönemde bile ikinci planda kalır. Buna karşın Fransa'da, Jean JAURES, 20. yüzyılın başında yazdığı *Histoire socialiste de la Revolution française* ile FD'nin tarih yazımını yeni bir düzeye taşır. JAURES, Cumhuriyetçi bir sosyalist olarak, çıkar çatışmalarının toplumsal nedenlerini siyasi anlaşmazlıklardan kaynaklandığı sonucu çıkararak bir tarih yazımından, köylülerin, kentli alt sınıfların ve zanaat ve ticaretle uğraşan küçük burjuvazinin durumuyla ilgili kaynakların yoğun bir şekilde incelenmesiyle devrimin toplumsal tarihinin temellendirilmesine geçiş simgeler. JAURES'ten hareketle, başlangıçta sadece Fransa'da Albert MATHIEZ ve Georges LEFEBVRE gibi yazarlarla, MICHELET kadar MARX'tan da yararlanan (Albert SOBOUL tarafından 1976'da "klasik tarih yazımı" olarak özetlenen) bir FD'ni 'toplumsal yorumlama' geleneği geliştirmeye başlar.

Devrim, Fransa'nın ulusal belleğinde belirleyici bir rol oynar. 1889'daki

yüzüncü yıldönümü kutlamalarıyla birlikte, tarih yazımında, anıt tasarımı ve anma törenlerinde cumhuriyetçilerin devrime olan bağlılığı kralcı muhalefete karşı nihai olarak galip gelmişti (bkz. Ory 1997). Sosyalist yazarlar - Marseillaise yerine Enternasyonal'i koymak isteyen birkaç istisna dışında (örneğin MONTERAU 1929) - çoğunlukla tartışmalarla ve kurumsallaşma başarılarıyla (1886'da Sorbonne'da kurulan ilk devrim tarihi kürsüsü bunlar arasında yer alır) yakın ilişki içerisinde kaldılar ve böylece ulusal hafıza yönetiminin merkezinde yer aldılar. Yirminci yüzyılın ilk yarısında devrimdeki toplumsal hareketlerin yeniden inşası önemliken (OAURES, MATHIEZ, vb.), 1939'daki Bastille Baskını'nın 150. yıldönümünde özellikle Jakobenleri yeniden ön plana çıkaran ulusal egemenliğin savunulması damgasını vurur. 1945'ten sonra, Marksist ve Goşist yazarlar, Daniel GUERİN'in (1946) Sankülotlar'ın [Baldırı Çıplaklar] II yılındaki ilk-proleter isyanı tezine kadar, alt sınıfların özerkliğine yeniden vurguda bulunurlar. Georges LEFEBVRE'nin (1924) köylülük üzerine çalışmalarından sonra, SOBOUL'un (1958) Paris halk hareketine ilişkin kapsamlı çalışması, tarih dışı kurguları zeminsiz bırakır. Jakobenzizm ve Sankülotculuğun kaynak odaklı çalışması, toplumsal geçişin sosyo-ekonomik sorunlarını devrimci on yılın politik kültürünün sorunlarıyla ilişkilendirir. 1960'larda Fransız Marksizminin GRAMSCI'nin fikirlerinin rönesansı için açılması bu

durumdan hareketle açıklanabilir ve bu da FD'nin değerlendirilmesinde ilk kültürel dönüşü beraberinde getirir.

FD'nin İtalya'daki alımlanışı uzun süre Gaetano SALVEMINI ve Benedetto CROCE'nin etkisi altında kalır. Antonio GRAMSCI, “en büyük endişesi Jakoben hareketlere duyduğu şiddetli korkudan, tarihsel ilerlemenin bir faktörü olarak büyük halk kitlelerinin her türlü aktif müdahalesinden” (Gef 6, H. 10.1, §6, 1236) oluşan Croce'nin onarıcı tarih yazımından ayrılarak yeni bir sayfa açar. Jakobenzizm sorununun GRAMSCI için ne kadar önemli olduğu, notlarını özetlemek istediği “*ana makaleler*” listesinde görülebilir. Konulardan bir tanesi şu şekildedir: “İtalyan Rönesans'ında ‘Jakobenizmin’ eksikliği “ (Gef 8, Başlangıç, 941). “Etkili bir Jakoben güç [...], tam da diğer uluslarda popüler-ulusal kolektif istenci uyandıran, örgütleyen ve modern devletleri kuran güç” Ge! 7, H. 13, §1, 1539; vgl. 5, H. 8, §21) eksikti. Gramsci'ye göre, “Jakobenizmin ve dolayısıyla tüm FD'nin karakteristik özelliği, son derece enerjik ve kararlı bir grup adamın durumu (görünürde) hızlandırmalarının ve burjuva sınıfının kıcına tekme basarak başarılı, sarsılmaz olgular yaratmalarının” (Gef 1, H. 1, §44, 111) nedeni, Augustin COCHIN ve Abbé BARRUEL'i takip eden yüzyılımızın totalitarizm teorisyenlerinin (bkz. Jakob TALMON 1952) ima ettiği gibi, keyfi bir fanatizm değildir. Jakobenler aslında “zor” kullandılar, ama her zaman gerçek

tarihsel gelişme anlamında, çünkü sadece burjuva devletini kurmakla, burjuvaziyi ‘yönetici’ sınıf yapmakla kalmadılar, (belli bir anlamda) daha da fazlasını yaptılar, burjuvaziyi lider, egemen sınıf yaptılar” (112), ve üstelik bunu ilk kez kent ve kırsal istikrarlı bir ittifakını sağlayarak yaptılar. Zira, “üretici köylülerin büyük kitleleri *eşzamanlı* olarak politik yaşama müdahale etmediği sürece, popüler-ulusal bir kolektif istencin oluşması mümkün değildir” (Gef 7, H. 13, § 1, 1539). GRAMSCI'nin, “erken Jakobenzizm” (a.g.e.) İtalyan Rönesansındaki siyasetin eksikliklerine ışık tutan ve “modern prene”, yani komünist partiye bir ders olması gereken MACHIAVELLI'ye olan ilgisi bu yüzdendir (Marx, Lenin ve Gramsci'de Jakobenzizm ile ilgili olarak bkz. VOVELLE 1999, s. 129-133; ayrıca bkz. MAZAUİRİC 1984)

GRAMSCI, Rus toplumunun koşullarından yola çıkarak devletin zorlayıcı karakterini ve dolayısıyla iktidarın şiddet yoluyla ele geçirilmesinin gerekliliğini merkeze koyan (diğer noktalarda kesinlikle hemfikir olduğu) Leninist okumayla arasına kısmen mesafe koyar: “Doğu'da devlet her şeydi, sivil toplum emekleme aşamasındaydı ve jelaün gibiydi; Batı'da ise devlet ile sivil toplum arasında doğru bir ilişki mevcuttu ve devlet yalpaladığında hemen sağlam bir sivil toplum yapısı fark edilirdi. Devlet, arkasında sağlam bir kaleler ve kazamatlar zinciri olan

öne kaydırılmış bir siperdi sadece” (Ge! 4, H. 7, § 16,874).

Böylece, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Marksizmlerin, çeşitli tarihsel kültürlerin unsurları haline gelen FD'nin farklı yönlerine yönelik ilgisinde uzun süreli bir farklılık oluşmuştur. Rus devrimi, FD'nin sembol malzemelerinden geniş ölçüde yararlanır. LENİN, Batı devrimci deneyimleri ile Doğu Avrupa devrimci beklentileri arasındaki uçurumu kapatmak için metaforlar açısından kendisine zengin bir dil kullanımı olanağa sağlayan Jakobenler ve Bolşevikler arasında bir özdeşlik kurmaya çalışır. Ancak, LENİN ve GRAMSCI arasında Jakobenzimle özdeşleşme bakımından var olan benzerlik yine de her biri Marksist hareketin farklı konumunda kök salmış esaslı bir fark konusunda bizi yanıltmamalıdır. LENİN, Bolşevikleri 20. yüzyılın Jakobenleri olarak tanımlamak suretiyle, zorlama ve baskı aygıtının kontrol noktalarını ele geçirirken yeniliği kabul ettirmede devrimci kararlılık ve katılık için bir metafor bulur. Yeni bir toplumsal uzlaşının oluşturulması ikincil bir sorun olarak kalır. GRAMSCI - Amadeo BORDIGA ile PCI'nin çizgisi hakkındaki tartışmada - tam da bu yenilikçiliğe karşı çıkar ve kitleleri sadece bir argüman olarak kullanmamayı amaçlayan bir kitle partisinin inşası için 1793'teki Jakobenlerle karşılaştırma yoluna gider (bkz. Fiori 1979, 183).

Rusya'da, diktatörlük olgusunun yanı sıra, LENİN'in çözümü için Prusya ve Amerikan kapitalizminin doğuşu kuramını ortaya koymak üzere FD'ne geri döndüğü tarım sorunu özellikle ilginç kalmaya devam eder. Bu konuda MARX'ın köylü eşitlikçiliğinin kapitalist birikimin oldukça dinamik bir temelini yaratılmasına uygunluğu konusundaki düşüncelerinden yararlanır ve aynı zamanda köy topluluklarının demokratik potansiyelinin altını çizer. LENİN'in anlayışı, Doğu Elbia derebeylerinin büyük ölçekli tarımsal kapitalist işletmelere geçişi ile Kuzey Amerika çiftçi kapitalizmi arasındaki karşıtlığa hapsolmuş olarak kalırken, KROPOTKIN (1909), FD'ne yönelik yoğun bir çalışmadan hareketle, yapısal bir analizi zihniyetler tarihiyle birleştirerek kırdaki geçiş sorunsalına yönelik daha farklı bir anlayışa ulaşır. Kendisini halkçılara yakın hisseden Kropotkin, FD aracılığıyla komünist düşünce geleneğinin doğrusal olarak yükselen çizgisine şiddetle karşı çıkarak, FD'nin 1793'te eşitlikçi bir halk hareketinin bireysel mülkiyet kavramının sınırlarını zorladığı erken doruk noktasını vurguda bulunur; buna karşın “komplo yoluyla, iktidarı ele geçirecek gizli bir cemiyet aracılığıyla komünizme ulaşma fikri - BABEUF bu fikrin havarisiydi - [...] ancak daha sonra, [...] Thermidor tepkisi Büyük Devrim'in yükselen hareketine son verdiğinde şekil alır. Bu tepki, 1789 ile 1793 yılları arasında yükselen gücün bir etkisi değil, tükenmişliğin bir ürünüdür.” (Cilt 2, 178) KROPOTKIN,

20. yüzyılın ilk yarısında birçok Marksist için FD'indeki aşırı sola daha yakından bakmak için bir referans haline geldi. *Cercle Social*, Enragés ya da Babuvistler üzerine araştırmalar ve bu gruplarla ilgili güncel devrimci stratejilerin tarihsel bir anlatıdaki metaforik ifadesi, özellikle Sovyet tarih yazımında sıkı bir bağ oluşturur.

Buna karşın LENİN ise daha çok Jakobenlerle ilgileniyordu ve 1917'den sonra, ülkenin modernleşmesinde geçici ama gerekli bir geçiş aşaması olarak düşünülen bir diktatörlüğe giden yolda devrimci kamp içindeki (Jirondenler ve Jakobenizm arasındaki) çatışmaların politik dinamikleri sorunu ön plana çıkar. Lenin'in hem dava arkadaşları hem de muhalifleri, sürekli FD'den bazı metaforları kullanmışlardır, tıpkı TROÇKİ'nin devrimin kesintiye uğramasına yönelik eleştirilerinde yaptığı gibi ve 1920'lerdeki kanat savaşları göz önünde bulundurulduğunda, 9 Thermidor devrimi değişimine veya VERGNIAUD'un devrimin kendi çocuklarını yediğine ilişkin ünlü sözüne yapılan göndermeler daha sık dillendirilmeye başlanır (bkz. Kondratieva 1993). Bununla birlikte, sosyo-politik düşüncedeki uzun durgunluğun ötesinde, Sovyetler Birliği'nde FD üzerine, özellikle tarım tarihi ve ütopyik komünizm geleneğiyle ilgilenen zengin bir özel tarih yazımının ayakta kalabildiği göz ardı edilmemelidir.

Batı Avrupa'da ise kültürel hegemonya sorunsalı ile (Nazizm ve faşizmin etkisi altında) demokrasi ve devrim arasındaki ilişki giderek daha önemli hale gelir. Özellikle Fransa'dan İngiltere'ye oradan New Left Review üzerinden ABD'ye sıçrayan 'Batı' Marksizmi ile Doğu ML'i arasında FD'nin MARX'çı ve Marksist alımlamalarının vurguladığı sorun düzeylerine başvurmada, sınırlama ve işbirliği, ortak söylem unsurları ve farklı öncelikler arasında gerilimli bir ilişki gelişir. Ancak, Doğu-Orta Avrupa'daki Marksist-Leninist tarih söylemi giderek daha ulusal hale geldikçe, FD'nin kolektif tarihsel özdeşleşme rolü giderek daha fazla arka planda kalırken, Batı Avrupa'da 1789 ve 1917 arasındaki geleneksel bağlantı, devlet sosyalizminin krizi göz önüne alındığında giderek daha mesafeli bir şekilde görülmeye başlandı.

Özellikle 1960'larda, Afrika ve Asya ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketlerinin Marksizmi benimseyen liderleri, FD konusunda genellikle iki tarihsel kültür arasında yer alan bir konum alırlar. Devrimin sömürgecilik karşıtı programı, bu ülkelerde hala güncel olan cepheyle, kapitalist ve ön-kapitalist yapıların özellikle baskıcı bir şekilde bir araya getirilmesine karşı birleşir (bkz. Eselavage, 1990).

Marksist politikacıların ve kuramcılarının Fransız Devrimi'ne politik göndermelerindeki son büyük artış 1960'ların sonunda görülür; bu sayede çok farklı konumlarda çeşitli

tarihsel kültürlerin nihai farklılaşması anlaşılabilir. FD metaforunun göze çarpan bir seferberliği de zamanla ilgili siyasi söylemde 1989 civarında, özellikle de SB'nin çöküşüyle başlar, ancak bu, Marksist yorumlara karşı açık bir tepki yönünde gerçekleşir. FD'nin 200. yıldönümü, dünyanın geri kalan kesiminde, Marksist araştırmalar da dahil olmak üzere, iddialı devrim araştırmalarında görülen bilimsel bir patlama yılı olur, ancak politik güncellemelerde nispeten hızlı bir şekilde tekrar kamuoyu ilgisinin dışına itilir.

4. 1917 Rus Devrimi'nde FD'nin imgelerine duyulan büyük ilgiden ve eski bir Rus devrim çalışmaları okulunun temelinden yola çıkarak, 1920'lerden ve 30'lardan itibaren SB'nde hem kentsel halk hareketinin tarihine hem de 18. yüzyıldaki ütopyacı komünizm tarihine, ayrıca ekonomi ve diplomasi tarihine odaklanan ve 1941'de FD'nin ilk bütünlüklü tasvirini ortaya koyan verimli bir FD tarih yazımı geliştirdi (VOLGIN/TARLE 1941) Fakat, Stalin'in yönetimi sırasında yaşanan politik baskı, aynı zamanda uzmanlaşmış Marksist devrimci tarih yazımının bu ilk dalgasında ciddi gedikler açmış ve ancak 1960'lardan itibaren yeniden ele alınabilmiştir (örneğin MANFRED 1964). SB dışında, akademik kurumlara bağlı uzmanlaşmış Marksist tarih yazımı ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmaya başlar ve daha sonra Paris FD Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü yürüten

Georges LEFEBVRE'nin etrafında, ülkeleri aşan bir topluluk olarak oldukça hızlı bir şekilde örgütlenir. ROBESPIERRE'in 1958'deki 200. doğum günü ve 1960'taki Stockholm Tarihçiler Kongresi vesilesiyle (ve bu kongredeki *Comite International des Sciences Historiques*'de Uluslararası FD Çalışmaları Komisyonu'nun başlangıç noktası haline gelen Gracchus BABEUF üzerine bir kolokyum ile), bu yön ilk kez, başlangıçta Sankülotlar'ın tarihine ve "Jakobenizm extra muros"un, yani FD'nin Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki ve daha sonra Latin Amerika'daki radikal destekçilerinin tarihine odaklanan yeni eğilimini sunar.

Bu Marksist gruplaşmanın yenilikçi karakterini belirleyen, birbirini izleyen toplumsal şekillenmelerin yapısal-analitik şeması içinde FD'ni yorumlanmasına yönelik öz-sınırlandırmayı engelleyen iki bakış açısı bulunmaktadır: Bunlardan *ilki* - Marksist (-Leninist) tarih yazımının ulusal kurumsallaşma kalıplarını takip eden büyük çoğunluğunun örgütlenme biçiminin tam tersine - FD'ne olan ilgileri çok farklı politik durumlardan kaynaklanan uluslararası bir araştırmacı topluluğuydu. Bu şekilde harekete geçirilen tartışmanın uluslararasılaşması, FD tarihçilerini Batılı ve Doğulu Marksistler arasında giderek derinleşen suskunluktan uzaklaştırmak suretiyle, bizzat daha sonraki gelişiminin çerçeve koşulu haline geldi. *İkinci* olarak, Fransa'daki

cumhuriyetçi toplumsal-tarihsel devrim araştırmalarının olduğu gelişmiş standartlarını takip etti; bu standartlar, farklılaşmaları sayesinde, sorun odaklı araştırmalar lehine yüzeysel politik yorumların etkisini sınırlandırdı. Fransa'da bile zaten çeşitli Marksist yaklaşımlar ile FD'nin 'sosyal açıklaması' geleneği arasında net bir çizgi çizmek 19. yüzyılın liberal tarih yazımından bu yana zordur (bkz. MARKOV 1984).

Böylece FD, tarih bilimini kitle kaynaklarının sosyo-tarihsel değerlendirmesini ve halk hareketi ve halk hareketi zihniyeti perspektifinden hareketle 'aşağının tarih' düşüncesini açmaya yönelik önemli bir alan haline geldi. Bununla birlikte metodolojik yenilenme ve BARNAVE, MIGNET, JAURES ve MATHIEZ tarafından temsil edilen yorumlama çizgisindeki devamlılık birbiriyle çelişmiyordu. SOBOUL, 1962'de *Pricis d'histoire de la Revolution française* ile, Sorbonne'daki ilgili kürsüde ve *Annales Historiques de la Revolution française* adlı uluslararası derginin editörü olarak seleflerinin geleneğini sürdürür ve yirmi yıl boyunca FD üzerine yapılan tartışmaları yapılandırarak olan araştırma ve tartışmalardaki durumunun bir özetini sunar. Devrimin 'toplumsal açıklaması'nın Ancien Régime toplumunda kapitalist eğilimler ile feodal kalıntılar arasındaki çelişkilerin olgunlaşmasından hareketle yapılması, mülkiyet, rant ve bağımlılık ilişkilerinin derinlemesine incelenmesini yol açar.

Soboul, 1789 ve 1795 yılları arasındaki politik dinamikleri tanımlarken, güçlü köylü bileşenine özel bir vurguda bulunmakla beraber, aslında MARX'ın FD'ne yönelik burjuva devrimi nitelendirmesinin peşinden gider. 'Sosyal açıklama', bireysel siyasi grupların ('nesnel') sosyal çıkarlarından hareketle, feodal koşullardan kapitalist bir ekonomik düzene geçişin tutarlı görünen bir modelini ortaya koymuştur. Politik çatışmaların ve aynı zamanda kültürel tasavvur dünyalarının ayrıntılı tasviri, geçen süre zarfında ulaşılan araştırma durumuna uygun olarak, bu belirleyici faktöre tabi kalır. Bu, özellikle FD'nin genel yorumu için geçerliiyken, örneğin biyografik çalışmalarda (MARKOV 1967) veya SOBOUL'un (1958) Sankülotlar hakkındaki önemli kitabında zihniyet, kültür ve sosyalleşmeye daha belirgin bir rol biçilir.

Bu açıklayıcı model 1960'lı yılların başlarından itibaren başta Anglosakson tarih yazımında (COBBAN 1955) olmak üzere giderek daha fazla eleştiriye uğrar. SOBOULcu 'sosyal açıklama'nın ait olduğu kuram tipi dahilinde, FD'nin Marksist analizine karşı, özellikle halihazırda 1789'dan önce ortaya konmuş olan geçiş sorununun liberal bir uzlaşmasının taşıyıcıları olarak burjuvazinin ve aristokrasinin çoğunluğunun karakterine yönelik ve köylü ve Sankülotçu eşitlikçiliğinin kapitalizme düşmanlığına yönelik ampirik bulgular sahaya sürülür. Bu aynı zamanda FURET'in (1978),

Jakoben diktatörlüğünün liberal devrimin “raydan çıkmış” (*dérepape*) hali olarak 19. yüzyılda tarihin sonraki seyri için hiçbir sonucu olmayan kısa bir ara dönem olduğu şeklindeki yorumuna da kaynaklık ediyordu - ki bu yorum özünde 19. yüzyıl liberal tarih yazımının tezlerini tekrarlıyordu. İkinci bir yönelim ise, politik olanın özerkliğine, kültürel tasavvurların doğrudan toplumsal çıkarlara dayandırmanın imkansızlığına ve bu yaklaşımda söylem, toplumsal cinsiyet ve zihniyet tarihi gibi pek çok alanın ihmal edildiğine işaret etmek suretiyle ‘toplumsal açıklamayı’ eleştirir. Üçüncü bir yönelim ise doğrudan ‘sosyal açıklama’ya dayanıyordu ve ‘sosyal açıklama’yı (tam da görünür ölçülebilirliği nedeniyle) devrimin karşılaştırmalı tarihi için bir hareket noktası olarak alıyordu. Ancak karşılaştırma dinamiği çok kısa sürede bu açıklayıcı yaklaşımın sınırlarının ortaya çıkmasına (Kossok 1974 ve 1986) ve FD’ni model olarak alan her türlü tasavvurun terk edilmesine yol açar (SOBOUL 1976).

Marksist tarih yazımında da çok yoğun bir şekilde yapılan bu çok yönlü eleştiri, sadece FURET’in uluslararası lider figür olarak içerisinde yer aldığı ve ‘sosyal açıklama’nın son bulmadığı, en nihayetinde Leninist bir devrimci mitnin ifadesi olarak yorumlandığı sözde tarihsel revizyonizmin karşı anlatısının kurulmasına ve özellikle 1970’lerde devrimci tarih yazımındaki metodolojik ve politik polemiklerin

yoğunlaşmasına yol açmakla kalmaz (bkz. SCHMITT 1973 ve 1976; HOBBSAWM 1990; JONES 1991; PARKER 1990). Aynı zamanda, Marksist araştırmalar da yoğunlaşmaya başlar ve bu araştırmalar başlangıçta ‘toplumsal açıklama’ kapsamında 18. yüzyılın sonlarına ilişkin toplumsal-tarihsel netleştirmelere büyük katkıda bulunur (bkz. COMMINEL 1987; HOBBSAWM 1989); feodal ve kapitalist ekonomik biçimlerin iç içe geçmesiyle karakterize edilen “bourgeoisie d’Ancien Regime” (ROBIN 1970, 209) kavramının detaylandırılması bunlar arasında yer alır - bu yapılırken, geçiş sürecindeki bir burjuvazinin farklılaşmış profili - ya da farklı köylü hareketlerinin yorumu göz önünde bulundurulur (ADO. 1967). Böylece, MARX tarafından ortaya çıkarılan yorumlama sorunları, ampirik araştırmalardaki ilerlemeler aracılığıyla önemli ölçüde açıklığa kavuşturulur. Ancak, politik kültürün (MAZAURIC 1984), söylem tarihinin (GUILHAUMOU 1989) ve özellikle zihniyet tarihinin (VOVELLE 1985) GRAMSCI’den hareket eden analizleri 1970’lerden bu yana Marksist devrim yorumlarında ön plana çıkar.

FD’nin toplumsal şekillenmelerin aşamalı şeması içinde yorumlanmasının çekiciliğini kaybetmesiyle birlikte, sosyal ve ekonomik tarih çalışmaları da tarih yazımında sahip oldukları önemli konumlarını kaybederler; bunun üzerinden Doğu ve Doğu-Orta Avrupa’da tarihsel olarak

meşrulaştırılmış devrimci stratejilerin başarısızlığıyla bağlantılı olan belirli bir Marksist devrimci tarih çizgisinin azalan etkisinin okuması yapılabilir. Daha ziyade GRAMSCI ve modern kültür tarihine yönelen ikinci bir çizgi ise, itibarını çok daha az kaybeder ve 20. yüzyılın son on yılında Marksist devrim tarih yazımını önceki on yıllardan çok daha fazla şekillendirir.

Devrimin 200. yıldönümü tartışmalarının sonraki aşamalarında, Fransız tarih yazımında daha önce siyasi çizgiler doğrultusunda ortaya çıkmış olan kamp oluşumları, bu gelişmeler ışığında giderek geçerliliğini yitirir (bkz. Kaplan 1993). Soğuk Savaş'ın sona ermesi, FD sonrası tarihin üçüncü yüzyılında sakinleşmiş gibi görünen tarih yazımı alanının böylesi bir algısının son dayanaklarını da ortadan kaldırır. Bir buçuk yüzyılı aşkın bir süreye yayılan FD'ne yönelik Marksist yorumların çeşitliliği göz önüne bulundurulduğunda, 'Marksist devrim tarihi' nitelemesinin belirgin bir çok anlamlılığı sahip olması şaşırtıcı değildir ve bu durum Marksist yazarların FD hakkındaki çalışmalarını ortak bir paydada buluşturmaya olanaksız kılmaktadır. Marksist tarihçilerin FD'ne yönelik araştırmalarının çeşitli aşamalarda ortaya koydukları sorular ve sonuçları, hiç kuşkusuz uluslararası tartışmaları büyük ölçüde etkilemiş ve yeni araştırmaların başlamasına neden olmuşlardır. FD, Marksist hareketlerde devrimci stratejilerin ifade edilmesinde de aynı şekilde önemli bir rol oynamıştır.

1989'deki köklü değişimden sonra, bu iki boyutun gelecekte Marksist bir söylem içerisinde birbiriyle nasıl bir ilişki içinde olacağını tahmin etmek henüz olası görünmemektedir.

Kaynaklar

150' anniversaire des la Révolution Française, Cahiers du communisme özel sayısı, Paris 1939; A. V. ADO, Die Bauern in der Französischen Revolution 1789-1794 (Rusçası 1967), Leipzig 1997; A.BARNAVE, Introduction a la Revolution française, Paris 1792; W. BERTHOLD, "Die Große Französische Revolution im Geschichtsbild der Kommunistischen Parteien Frankreichs und Deutschlands in den zwanziger und dreißiger Jahren", Kosok 1976 içinde, 68-76; J.BRUHAT (ed.), Les grands textes du marxisme sur la Revolution Française, Paris 1938; a.g.y. (J. Montreau takma adıyla), "La Revolution française et la pensee de Marx", La Pensee içinde, 1939, Sayı 4 , 24-38; a.g.y., "La Revolution française et la formation de la pensee de Marx", Annales historiques de La Revolution française içinde, 1966, No. 38, 125-170; A COBBAN, The Myth of the French Revolution, Londra 1955; a.g.y., The Sodal Interpretation of the French Revolution, Cambridge 1964; C. COMMINEL, Rethinking the French Revolution. Marxism and the Revisionist Challenge, Londra 1987; A.CORNU, "Karl Marx et la Revolution française", La Pensee içinde, 1958, Eylül/Ekim., 61-74; Esclavage, colonisation, libération

ons nationales, Paris 1990; G. FIORI, Das Leben des Antonio Gramsci, Berlin/W 1979; Die Französische Revolution 1789-1989. Revolutionstheorie heute, yayınlayan: IMSF, Frankfurt/M 1988; F. FURET, Penser la Révolution française, Paris 1978 (Almanca: 1789 - Vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft, Frankfurt/M 1980); a.g.y. "Le jeune Marx et la Révolution française", Le Débat içinde, 1984, Sayı 1, 30-46; a.g.y., Marx et la Révolution française. Avec les textes de Marx présentés, réunis et traduits par L. Calvié, Paris 1986; a.g.y., La gauche et la révolution au milieu du 19e siècle, Paris 1989a; a.g.y., (ed.), L'héritage de la Révolution française, Paris 1989b; D. GUÉRIN, La lutte des classes sous la Première République. Bourgeoisie et "bras nus" 1793-1797, 2 Cilt., Paris 1946; J. GUILHAUMOU, "Furet lecteur de Marx: - Marx lecteur de la Révolution française", Actuel Marx içinde, 1989, No. 6, 170-77; E. J. HOBBSAWM, "The Making of a 'Bourgeois Revolution'", Social Research içinde, 56. yıl, 1989, sayı 1, 5-31; a.g.y., Echoes of the Marseillaise. Two centuries look back on the French Revolution, Londra 1990; K.HOLZAPFEL ve M. MIDDELL, Die Französische Revolution 1789. Geschichte und Wirkung, Berlin/DAC 1989; H.-P. JAECK, Die französische bürgerliche Revolution von 1789 im Frühwerk von Karl Marx (1843-1846). Geschichtsmethodologische Studien, Berlin/DDR 1979; J. JAURES, Histoire socialiste de la Révolution française (1901-1904), yayına hazırlayan ve yorumlayan: A.Soboul,

6 cilt, Paris 1968-1972; C. JONES, "Bourgeois Revolution Revivified: 1789 and Social Change", C. Lucas (ed.), Rewriting the French Revolution içinde, Oxford 1991, 69-118; S. L. KAPLAN, Adieu '89, Paris 1993; K. KAUTSKY, Die Klassengegensätze von 1789. Zur hundertjährigen Gedenkfeier der großen Revolution, Stuttgart 1889; a.g.y., Die soziale Revolution, Berlin 1906; T. KONDRATIEVA, Bolschewiki - jakobinciy. Pizirak Thermidora, Moskova 1993; M. KOSSOK (ed.), Studien zur vergleichenden Revolutionsgeschichte 1500-1917, Berlin/DDR 1974; a.g.y., (ed.), Rolle und Formen der Volksbewegung im bürgerlichen Revolutionszyklus, Berlin/DAC 1976; a.g.y., (ed.), Revolutionen der Neuzeit 1500-1917, Berlin/DAC 1982; a.g.y., "Realität und Utopie des Jakobinismus. Zur 'heroischen Illusion' in der bürgerlichen Revolution", ZfG içinde, 34. yıl, 1986, cilt 5, 415-26; P. A. KROPOTKIN, Die große französische Revolution (1909), Leipzig-Weimar 1982; W.KÜTILER, "Zum Begriff der bürgerlichen und bürgerlich-demokratischen Revolution bei Lenin", Kossok içinde, 1974, 180-98; G. LABICA, Robespierre. Eine Politik der Philosophie, Hamburg 1994; N. I. LAPIN, Der junge Marx, Berlin/DAC 1974; G.LEFEBVRE, 1789 (1939), Münih 1989; a.g.y., La Révolution française, Paris 1951; a.g.y., Les paysans du Nord pendant la Révolution française (1924), Bari 1959; J. P. LEFEBVRE, "La questi-

on de la Révolution Française autour du Capital”, Marx et... içinde, 1990, 29-34; C. MAINFROY (ed.), Sur la Révolution française. Ecrits de Marx et Engels, Paris 1985; A. Z. MANFRED, »Velikaja francuzskaja revoljucija XVIII v. i sovremenost’ (k 175- lctiju revoljucii)”, Novaja i novesaja istorija içinde, 1964, cilt. 4, 63 ve devamı; a.g.y., Drei Portraits aus der Epoche der Großen Französischen Revolution (1979), Köln 1987; W. MARKOV, Jacques Roux und Karl Marx, Sitzungsberichte d. AdW Berlin/DAC, No. 1, 1965; a.g.y., Jacques Roux oder Vom Elend der Biographie, Berlin/DAC 1966; a.g.y., Die Freiheiten des Priesters Roux, Berlin/DDR 1967; a.g.y., “Forschungsprobleme der Französischen Revolution. Aus Anlass des Todes von Albert Soboul”, ZfG içinde, 32. yıl, 1984, cilt. 6, 483-89; Marx et La Révolution française (= Cahiers d’histoire de l’Institut de Recherches Marxistes, Nr. 21), Paris 1985; A. MATHIEZ, La Révolution française, 3 cilt., Paris 1922-27 (Almanca: Die Französische Revolution, Hamburg 1950); C.MAZAURIC, Jacobinisme et Révolution. Autour du Bicentenaire de Quatre-vingt-neuf, Paris 1984; K. MIDDELL ve M.MIDDELL (ed.), 200. Jahrestag der Französischen Revolution. Kritische Bilanz der Forschungen zum Bicentenaire, Leipzig 1992; C. MOOERS, The Making of f Bourgeois Europe, Londra 1991; A.MONTERAU, “L’Internationale couvre la Marseillaise”, L’Humanité içinde, 15.7.1929, 1; P.PORY, Une nation pour mémoire. 1889 - 1939 - 1989. Trois jubiées révolutionnaires,

Paris 1992; a.g.y., “Le Centenaire de la Revolution française”, P. Nora (ed.), Les lieux de mémoire içinde, cilt 1, Paris 1997, 465-92; N. PARKER, Portrayals of Revolution. Images, Debates and Patterns of Thought on the French Revolution, Hemel Hempsted 1990; A. REY, “Revolution”. Histoire d’un mot, Paris 1989; R. ROBIN, La société française en 1789: Semur-en-Auxois, Paris 1970; G. RUDE, Die Massen in der Französischen Revolution (1959), München 1961; E. SCHMITT (ed.), Die Französische Revolution. Anlässe und langfristige Wirkungen, Darmstadt 1973; a.g.y., (ed.), Die Französische Revolution, Köln 1976; a.g.y. ve A. MEYN, “Ursprung und Charakter der Französischen Revolution bei Marx und Engels”, E. Hinrichs (ed.), Vom Ancien Regime Zur Französischen Revolution içinde, Göttingen 1978, 588-649; ASOBOUL, Les sans-culottes parisiens en l’an II. Mouvement populaire et Gouvernement révolutionnaire, 2 juin 1793 - 9 thermidor an II, Paris 1958; a.g.y., Precis de l’histoire de la Révolution française, Paris 1962 (Almanca: Die Große Französische Revolution. Ein Abriss der Geschichte 1789-1799, 2 cilt., 4.A., Frankfurt/M 1982); a.g.y., “Die klassische Geschichtsschreibung der Französischen Revolution: Aktuelle Kontroversen” (1974), Kossok içinde, 1976, 48-67; J. TALMON, The Origins of the Totalitarian Democracy, Londra 1952; L.THOMAS, “Nomen est omen. Sinn und Wirkung der Analogien zur Französischen Revolution in Lenins Texten”, ZfG içinde, 45. yıl, 1997, cilt 10,

869-84; V. P. VOLGIN ve E. V. TARLE (ed.), Francuzkaja burzuaznaja revoljucija 1789-1794, Moskova-Leningrad 1941; M. VOVELLE, La mentalité révolutionnaire, Paris 1985; a.g.y., Les jacobins de Robespierre a Chevenement, Paris 1999; G. ZIEBURA, Frankreich 1789-1870. Die Entstehung der bürgerlichen Gesellschaftsformation, Frankfurt/M- New York 1979.

Matthias Middell

Çeviri: Metin Toprak